

B I B L I O T H E C A
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
T E V B N E R I A N A

P. OVIDIVS NASO
FASTORVM LIBRI SEX

RECENSERVNT
E. H. ALTON
D. E. W. WORMELL
E. COURTNEY

EDITIO STEREOTYPA
EDITIONIS QVARTAE

MONACHII ET LIPSIAE
IN AEDIBVS K. G. SAUR MMV

Bibliographic information published by Die Deutsche Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek lists this publication in the
Deutsche Nationalbibliografie,
detailed bibliographic data is available
in the Internet at <http://dnb.ddb.de>.

© 2005 by K. G. Saur Verlag GmbH, München und Leipzig
Printed in Germany

Alle Rechte vorbehalten. All Rights Strictly Reserved.
Jede Art der Vervielfältigung ohne Erlaubnis des Verlags ist unzulässig.
Gedruckt auf alterungsbeständigem Papier.
Druck: Winkler-Druck GmbH, Gräfenhainichen
Bindung: Buchbinderei Bettina Mönch, Leipzig
ISBN 3-598-71568-4

PRAEFATIO

Postquam, Remediis Amoris et secunda editione Amoribus vulgatis, corpus suum poeseos eroticae absolverat, ad Fastos et Metamorphoses simul componendas conversus est Ovidius. de Fastis autem haec dicit ipse (Tristia 2. 549—552):

sex ego Fastorum scripsi totidemque libellos
cumque suo finem mense volumen habet;
idque tuo nuper scriptum sub nomine, Caesar,
et tibi sacratum sors mea rupit opus.

illis verbis 'sex totidemque' duodecim significare vult noster (cf. Fast. 6. 725), sed sex tantum libros possidemus, nec indiciis quibusdam credendum plures umquam exstitisse vel superasse. quae indicia haec sunt:

1) In U ς post ultimum versum sexti libri (nullo intervallo in U) sequuntur spuria haec:

si nouⁿs (*sic* U, novus ς) a Iani sacris numerabitur annus
Quintilis falso nomine dictus erit.
si facis, ut fuerant, primas a Marte Kalendas,
tempora constabunt ordine data (ducta ς , dicta Y) suo.

2) In Berol. Diez 8° 2586 haec notat Gronovius: 'Noribergae vidi antiquam editionem cui adscriptum erat: reliqui sex libri servantur apud presbyterum in pago prope Ulmam. principium septimi:

tu quoque mutati causas et nomina mensis
a te qui canitur, maxime Caesar, habes.

Scriptum manu C. Celtis Protacii.'

in fine commentarii sui eadem (nisi quod 'sequitur' pro 'canitur') memorat Heinsius, deinde haec addit, 'sed ... opinor Celtem Protacium non tam decepisse quam fuisse ab aliis, qui visum sibi atque inspectum hunc codicem affirmarent, deceptum'. novae tamen lucis aliquid huic rei affulsit vulgatis ab H. Rupprich Celtis epistulis (Der Briefwechsel des Konrad Celtes, Monachi 1934). nam anno 1514 haec

PRAEFATIO

ad Celtem scribit Aldus Manutius (no. 315, p. 569): 'cures praeterea ut habeas ultimos illos Fastorum libros, quamquam ita sum videndi ipsorum cupidus ut adduci non possim ut extare eos credam. nam versiculis illis duobus de mense Iulio non habeo fidem. quare velim, si quos alios habes, ad me mittas.' his perpensis facere non possumus quin suspicemur Celtem in animo habuisse poema absolvere et pro Ovidianis sua venditare.

3) Ad Georg. 1. 43 haec notat Servius auctus (quae debebat italice imprimenda curare Thilo), 'Quintilis et Sextilis mutati sunt postea in honorem Iulii Caesaris et Augusti, unde sunt Iulius et Augustus. sic Ovidius in Fastis.' ultima haec verba 'sic ... Fastis' sic stant in V, sed in L ante *unde* ponuntur; ex Servianis codicibus e Servio aucto contaminatis omittit Caroliruhensis. hinc patet haec non a grammatico ipso profecta, sed a lectore memoria lapsa in margine adiecta esse; paulo aliter locum tractavit Nick, Philol. 36, 1877, 428.

Itaque his omnibus ut fallacibus reiectis quomodo Tristium locum interpretemur? cardo rei vertitur in verbo *scripsi*, quo non id significari, duodecim libros absolutos et ad evulgandum paratos fuisse, ostendit verbum *rupit*, quocum conferendum quod poeta de Metamorphosesin scribit (Trist. 1. 7. 13—14),

carmina mutatas hominum dicentia formas,
infelix domini quod fuga rupit opus.

quae quid dicere velint patefacit ibid. 22 *adhuc crescens et rude carmen erat*, 27—30, 39—40. colligendum igitur ultimos sex libros adumbratos quidem fuisse, non tamen ita elaboratos ut vulgari possent. quod ad verbum *scripsi* attinet, similia invenies apud Hirtium, De Bello Gallico 8 pr. 2 *confeci* (nec tamen confecerat quod profitetur) et Thucydidem 5. 26. 1 *γέγραφε* (cf. ibid. 24. 2 *γέγραπται*).

Itaque opus imperfectum in exilium secum attulit Ovidius. post mortem autem Augusti poema recensere constituit et in locum Augusti, cui dedicatum fuerat, Germanicum substituere. qui prologus opus primitus incohaverat in initium secundi libri transtulit, novum scripsit qui in initio primi staret eumque librum penitus retractavit; manet tamen vestigium huius retractationis neglectae versu 296,

quid vetat et stellas, ut quaeque oriturque caditque,
dicere? promissi pars sit et ista mei

(ita enim videtur legendum). nam de astronomia nihil professus erat in priore prologo, qui nunc in capite libri secundi stat; oblitus est in

PRAEFATIO

novo prologo (1. 2) se professum esse. quod ad libros 2–6 attinet, rara tantum vestigia retractationis invenias, unde certum 4. 81–84 solum, quamquam huc trahenda videntur etiam verba longiora in fine pentametri 5. 582, 6. 660 (quo loco etiam 666 ad poetae exilium spectare suspiceris), cf. BICS 12, 1965, 63. apparet igitur Ovidium morte prohibitum esse retractationem ad finem perducere.

Ex his omnibus cum colligendum sit sex quos habemus libros non ab Ovidio ipso vulgatos esse, forsitan quaeras num in ullo loco ubi variant codices utraque lectio ad poetam redire possit. id suspicari possis 2. 3, nam tum cum in initio libri primi stabat hic prologus Ovidius *ite* potius quam *itis* scripsisse potest; sed multo maiore cum specie *ite* verbo *eat* (2. 2) et Ponticorum loco (4. 5. 1 *ite, leves elegi*) deberi existimes. huc etiam locus unus (5. 25), ubi immane quantum discrepant codices, tractus est; sed cum interpolatione rem esse nos quidem arbitramur (nempe volebat nescioquis formam raram *censeor* amoliri) et hic et aliis locis (v. c. 2. 592).

Hoc opus servaverunt plus clxx codices, quorum catalogum a nobis compositum invenies BICS 24, 1977; horum longe maximam partem vel contulit vel inspexit Alton, reliquorum plerosque ipsi inspeximus. hos omnes ex archetypo communi fluxisse demonstrant errores aliqui in omnibus, quantum scimus, obvii: 1. 148, 245, 305; 2. 379, 665, 854; 3. 124, 200 (etiam 229, 716, quamquam de remedio non constat); 4. 45, 236, 499. sed vulgarium turba parvi est pretii, eminent quinque primarii ordinis, scilicet:

Vaticanus Reginensis 1709, saec. x, superstitem veterrimus, qui A continet 1. 1–5. 24. imagines praebent Chatelain, Pal. des Class. Lat. pl. 99, qui hunc eundem putat atque n°. 71 catalogi Floriacensis anni 1552, et Frazer vol. 5 pl. 1. codex correctionibus et rasuris scatet, quarum aliquae a scriba ipso factae sunt, plurimae a correctore vel duobus correctoribus (v. ad 3. 515) eiusdem ferme aetatis (has A² nominamus siquando adferendas existimavimus), aliae a manu vel manibus noviciis, quas negleximus.

Vaticanus Latinus 3262 (Ursinianus), olim Montis Casinensis IV° U 743, saec. xi in Monte Casino scriptura Beneventana exaratus. correctores passus est saltem quinque, quorum primus fortasse fuit scriba ipse, secundus aequaevus, post tertium descriptus est Berol. Lat. oct. 134 (Y) saec. xii maxima cum cura et fide, cuius auxilio usi quartum (Y) et quintum discernere possumus. postremus hic is est qui saeculo xv, cum atramentum saepius paene evanisset (quod in codicibus Beneventanis fieri solitum vocant 'Frass'), usque ad 2. 272 scripturam satis inscite reparare conatus est. de his codicibus scripsit Alton, Herm-

PRAEFATIO

athena 20 (45), 1929, 371; Ursiniani imaginem inspicere licet apud Frazer vol. 5 pl. 2.

I Fragmentum Ilfeldense, Bibl. der Klosterschule n. 3, saec. xi, quod in foliis xvi continebat 2. 568—3. 204, 4. 317—814, in fragmentis misere laceratis frustula ex fine primi et initio secundi librorum; imaginem in fine huius voluminis ponendam curavimus. praeter scribam ipsum quattuor manus codici corrigendo, variis lectionibus et glossematis adscribendis studuisse videbantur Merkelio. codex nunc amissus est.

G Bruxellensis 5369—5373, saec. xi, olim ut vid. Gemblacensis, qui incipit l. 505. correxerunt pauca scriba ipse, longe plura duae aliae manus, quae etiam scripturam evanidam saepius reparaverunt non magna cum fide. codicem protulit Alton, *Hermathena* 20 (44), 1926, 101 (cf. Wormell *ibid.* 93, 1959, 38—45); imaginem praebet Frazer vol. 5 pl. 4.

M Oxoniensis Bodl. Auct. F 4. 25, olim Mazarinianus, saec. xv in Italia septentrionali ut vid. (fort. Ferrariae) scriptus; Heinsio notum iterum protulit Alton *ibidem.* in hunc saevierunt correctores duo, ne Heinsii mentionem faciamus qui collationes trium aliorum librorum intulit. imaginem in fine huius voluminis invenies.

Horum codicum ita conspirant **IGM** ut familiam quam dicunt efficiant; itaque consensum eorum nota **Z** indicamus, absente **I** consentientes **GM** nota **ζ**. Gemblacensi atque Ilfeldensi maxima est similitudo et in scripturae genere et in forma, nam versus xxxi in pagina quaque exhibet uterque, quamquam versus ipsi non eidem sunt quia scribae aliquotiens omittendo peccaverunt, velut l. 325—330 **I** (quod folium primum ex **I** superest exhibet 2. 568—598, in fol. 13^v 2. 561—591 **G**). credas eos ab eodem exemplari *ibidem* exaratos formam eius servasse (Ilfeld circiter ccc milia passuum Anglica abest a Gemblaco ad orientem iter facienti). stemma tamen certum depingi non potest, cum verum servet et **M** contra **IG** (velut 3. 116, 4. 347) et **I** contra **GM** (velut 4. 407 et 801, ubi v. *append.*) et **G** contra **IM** (velut 4. 580 et 680; utroque loco v. *append.*). plerumque propius inter se stant **I** et **M**, sed noli suspicari hunc ex illo fluxisse (locis supra memoratis adde quod l. 325—330 ab **I** omissos exhibet **M**). id quoque mente tenendum, in fonte horum codicum stetisse varias lectiones, ut infra demonstrabitur.

Videndum nunc numquid de exemplaribus codicum superstitem expiscari possimus. atque **A** quidem, qui plerumque, quamquam non ubique, xxvii versus in pagina quaque ponit, fluxit e codice qui xlviii in uno saltem folio exhibebat, unde fit ut 3. 516—563 omittat **A**. in

PRAEFATIO

U nihil tale deprehenditur nisi quod xii versus (2. 853–864) omittit; fortasse putes *et* illud quod perperam exhibet 5. 115 revera ad 127 pertinere, sed res incertior est.

In initio sexti libri maximae turbae factae erant in **Z**. nam hoc ordine versus exhibet **G**, 1–30, 295–550, 33–294 (sed omissis 271–276), 551sqq., ita ut plane omittantur 31–32. itaque hoc conicias, 31–32 iamdudum ob homoeoteleuton omissis versum 30 ultimum in folio stetisse; deinde quaternionem cui in pagina quaque starent versus xxxii ita ordinatum fuisse, fol. 1^r 33–64, 1^v 65–96, 2^r 97–128, 2^v 129–160, 3^r 161–192, 3^v 193–224, 4^r 225–256, 4^v 257–294 (omissis 271–276); deinde quaternionem alterum fol. 1^r 295–326, 1^v 327–358, 2^r 359–390, 2^v 391–422, 3^r 423–454, 3^v 455–486, 4^r 487–518, 4^v 519–550; hos quaterniones locum inter se mutasse. similia praebent Berol. Diez B Sant. 29 (1–30, 295–550, 32–294 omissis 271–276, 551sqq.) et Par. Lat. 8240 (1–30, 295–549 sequentibus 31 et 550, 32–294 omissis 271–276, 551sqq.); scilicet in horum fonte distichon 31–32 in margine adiectum erat. **M** denique haec exhibet, 1–30, 295–404, 407–410, 405–406, 33–294 omissis 271–276, 411sqq., ita ut omittantur 31–32. quam rem ita fere expedivit Alton (Hermathena 20 (44), 1926, 112): praeter fontem Gemblacensis etiam alterum codicem e **Z** transcriptum esse, in quo ob homoeoteleuton omissi essent 405–406 et in alienum locum repositi; notam ad 33 adiectam esse, velut 'hi versus <sc. 33–294> supra post *fui* <30> ponendi'; hanc notam a scriba ad *fuit* 406 relatum. itaque huc referas quod correctio ad 3. 463 facta in **G** nunc locum habet in 491, post xxix versus.

Unum denique commemorandum. in **A** paginae pleraeque, ut memoravimus, versus xxvii exhibent, sed in fol. 59 xxviii, 60–62 xxiv, 63 xxiii, 64–66 xxiv pagina quaeque. fol. 64^v continet 2. 845–864, titulum libri tertii in versibus duobus scriptum, 3. 1–2; tum fol. 65^r a 3. 3 incipit. in **IGM** nullo interstitio post 2. 864 sequuntur 3. 1–2, tum unus versus vacuus relictus, ita ut tertius liber incipiat a 3. 3 (noli credere Lenzio hoc de **G** neganti, qui correctorem pro prima manu accepit). hinc colligas archetypum omnium codicum hoc loco ad finem paginae exhibuisse 2. 864 et nullo intervallo 3. 1–2, tum demum titulum libri tertii postea in margine imo adiectum esse. sed cum memineris versus in paginas ante et post hunc locum aliter atque soleat dispertire **A**, **U** postremos xii versus libri secundi omittere, persuadebis tibi etiam plura hic in archetypo turbata fuisse; sed quid rei sit nos quidem dispicere non possumus.

Ex scriptura codicum et scripturae vitiis non multum colligere licet. notandum tamen quod 3. 122 *numerus* in **Z** scriptum erat eo

PRAEFATIO

more quo solebant Hiberni uti (Lindsay, Notae Latinae 157–158, Bains, Supplement to Notae Latinae 27), l. 443 ζ = et exhibet A more insulari (Lindsay 74, Bains 15).

Deficientibus primariis aliquotiens ad codices secundi ordinis confugiendum est. nam post 5. 24 auxilio Reginensis destituimur, usque ad l. 505, exceptis paucis locis ubi adest I, e familia Z solus superest M. atque Gemblacensis damnum aliquatenus sarcire licet advocato h Harleiano 2564, saec. xv, quem protraxit Alton, Hermathena 20 (44), 1926, 106; hic haud raro cum G mirabiliter congruit, quamquam multas ex iis lectionibus quae familiam Z insigniunt vulgatae extruserunt.

Familiae Z sectam etiam plures aliquatenus sequuntur, sed degeneres maximam partem; soli digni qui aliquotiens memorentur

θ Ambros. N 265 sup., saec. xii, qui continet l. 195–394; 2. 467–660; 3. 1–6. 640; Heinsio notum iterum protulit Castiglioni, Riv. Fil. n. s. 17, 1939, 319. hic partim A, partim G redolet.

σ Berol. Diez B Sant. 29, saec. xv, de quo verba supra fecimus; protulit Alton, Hermathena 20 (45), 1929, 371.

d Oxoniensis Bodl. Ms. D'Orville 172 (olim Auct. X l. 5. 25), saec. xv (cf. l. 619 *trahebant* G ut vid., *arahebant* d).

hi cum notabiles lectiones passim praebeant, etiam in hac parte (l. 1–504) aliquotiens memoravimus.

Reginensi proximi, sed longo proximi intervallo, sunt

F Cantabrigiensis Pembrokianus 280 saec. xii, Cantuariæ ut vid. scriptus, postea Dubros translatus.

L Laur. Med. 36. 24, saec. xii–xiii.

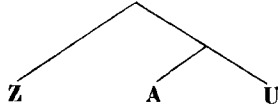
Δ Parisinus Lat. 7993, saec. xiii.

a Itaque in libris quinto et sexto hos, quos consentientes nota a indicavimus, ubi e re videbatur laudavimus; sed ne consentientibus quidem confisus sis recuperari Reginensem vel exemplar eius. cum igitur reputaveris quam saepe in libris 1–4 falsa tradant UZω contra Aς, in libris 5–6 neque ab ullo satis fideliter repraesentari A neque ob-russam adesse qua fidem exigamus lectionum ab ς traditarum, semper memoria tenendum multa nos in his duobus libris in textu ponere cogi quae sine dubio non scripserit poeta, neque amplius facere posse quam ut libros vulgares paulo liberalius adferamus et pro virili parte studeamus nequid quod ad paradosin pertinere possit lateat; sed *νᾶψε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν*.

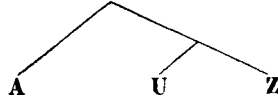
Apparatu sicut nos fecimus disposito luce clarius fit traditionem per tres rivulos fluere, sed plerumque inter duas, non inter tres, lec-

PRAEFATIO

tiones codices dispartiantur, ita ut aut **A U** contra **Z** aut **UZ** contra **A** consentiant. illinc igitur suspiceris stemma tale depingi posse

atque huc trahas has lectiones: 1. 668 *da requiem terram qui coluere viris* ζ, *terrae qui coluere viris* A, *terrae quam coluere viri* U; 2. 261 *cul-pae* ζ, *cuipe* A, *cui spe* U; 4. 783 *moris mihi restat origo* Z, *moris ... praestat* A, *mores ... praestat* U; etiam 3. 810 *quae* Ovidius, *que a* ζ fere, *que ad* A, *quae ad* U. hinc autem aliud stemma fingas

adducasque 1. 627 *Tegeaeae sacra* A ut vid., *Tegeae sacra* ζ, *Tegeae sac-rata* U ne laboraret metrum; 2. 824 *ideo* A, *adeo* U, *ad eos* Z; 3. 636—637 ubi glossemate *palam* ad verba *praeter sua lumina* adscripto extrusum erat *tamen* in fonte codicum Uζ, sed *tamen* ut varia lectione in margine notato eiectum erat *habet* in ζ; 3. 849 *e quinque* A, *et quin-que* U, *et quinta* ζ fere; vide etiam 3. 91, 4. 675 et fort. 2. 711.

Saepius etiam in errore consentiunt **A U** contra **Z** (quod cum priore stemmate congruit), saepius **UZ** contra **A** (quod alteri favet); illius status ut locos eligamus ubi adsunt testimonia antiqua, habemus 4. 209 *rudibus* vel *sudibus* ζζ Lactantius, *manibus* A U; 2. 599 *Lara* Z (quod nomen hinc sumpsisse videtur idem Lactantius), *lar* A U. priore stemmate accepto explicare non poterimus quomodo, ut saepe fit, veras lectiones servet **A** contra consentientes **UZ**, altero quomodo **Z** contra **A U**.

Ex iis quae adhuc disputavimus apparet **A** et **Z** plurimum inter se distare, **U** modo cum hoc modo cum illo facere; sed etiam loci sunt, quamquam rariores, ubi consentiant in errore **AZ**, verum servet **U**. parvi momenti 1. 233 *ad* U Lactantius, *in* A M h; sed vide 1. 243 *in-caedua* U, *tunc ardua* A M et v. l. U (sc. *īcaedua* > *tīcardua*), 1. 245 *ara mea collis erat* U, *ara mea est colli* A M; 1. 331 *pecus* U, *prius* A M; 1. 404 *parce* U, *large* A M; 2. 568 *pedes* U, *dies* A Z; 3. 384 *illud* U, *ulli* A, *illi* M (et fort. Z), *uti* G; 3. 829 *censu fraudata* U ut vid., *sensu frau-date* A, *sensus fraudate* G (et fort. Z), *sensus fraudare* M; 4. 295 *nataeque nurusque* Ovidius, *natique nurusque* U, *natique virique* A ζ; fort. etiam

PRAEFATIO

3. 650 *notata* U (sc. in *nota* ob haplographiam corruptum), *notaeque* A ζ. id tamen monendum de U, scribam eius quod scriberet intellegere conatum esse et diligentiam adhibuisse magnam, interdum vel pravam, adeo ut interpolationes quasdam paene solus exhibeat, velut 1. 396, 615, 627, 668; 2. 493 et append. ad 42, 420; 4. 15, 215, 311, 429, 440, 500, 709, 713.

Ex his omnibus sequitur necessitudines nullas certas et fixas statui posse, oportere nos rationem habere eius quod 'horizontal transmission' vocant; scilicet ponendum est scribas exemplaribus singulis non contentos varias lectiones aliunde conquisisse (quod 'contaminatio-nem' vocant), exemplaria ipsa aliquotiens duas lectiones exhibuisse. non magni pendendum 2. 56, ubi veri simile Prisciani scribas tertio loco errorem facilem commisisse; sed vide 5. 632, ubi *iace* (perperam) codd. Lactantii fere, *iaci* G. atque etiam alibi e codicibus nostris intellegere licet in fontibus eorum duplices lectiones stetisse: 1. 461

nupta UM, *aurora* ω, ut *nuta* A h. e. *ul nupta*; 4. 692 *duro* archetypus, *cum duro* U, *duro* A, *cum uestro* Z h. e. *ē ūro*; 1. 201 *vix totus stabat* A,

vix stabat totus M, *totus vix stabat* U, h. e. *vix stabat* archetypus; 3. 416 *aethera* ω et v. l. U, *aequora* A U ζ, sed videtur archetypus hoc in margine correxisse in *aethera*, quod in fonte Reginensis in *e terra* corruptum est et ad 415 relatum, unde *oceanum* extruxit (cf. 3. 636—637 supra adlatum). quin etiam ipsi codices nostri varias lectiones exhibent, velut U 1. 243, 3. 416 (quos locos supra attulimus); de Z cf. 2. 713, 4. 665 et 671.

Huc accedit quod cum glossematis uberibus tradebatur hoc opus:

3. 275 *camusis* A, h. e. *camenis*^{musis}; 3. 612 *clitaissa* A, h. e. *Elissa* cum glossemate *ita* ad *adloquitur* adscripto; 4. 3. *certem mora* A, h. e. *maiora*^{mō} glossemate *modo* ad *canebas* adscripto; 4. 9 *annis* U ζ, *campis* A (sc. *area* 10 per *campus* explicatum erat); 4. 29 *quaerens* U ζ, *quaero* A h. e. *ro(mulus)*. glossema totum insedit in textum Reginensis 4. 496, ubi *adeunda* (genere feminino) desiderat illud *regio* quocum congruat, itaque certum est *facilis* glossema esse; vide etiam 6. 346.

Sequitur electionem inter lectiones varias non secundum stemma ullum faciendam, sed maximam partem prout ipsae bonae malaeve sint. ubi neutra alteri praestat, velut 3. 628, tum prudentis est cum A *facere* quia haud raro verum servat vel solus vel cum paucis ubi vel corruptelam vel interpolationem exhibent UZ: 1. 177 *quod* (hoc primus dispexit Alton; *baculus* masculino genere non invenitur ante tertium saeculum p. C., quamquam codices aliqui bis in Metamorphosesin praebent), 1. 547 *auctor* (unde *actor* elicuit Heinsius), 4. 34 *Assaracon*,

PRAEFATIO

4. 399 *nota* — haec solus, quantum scimus, servat. atque in universum rem consideranti apparet scribam eius bonum exemplar accepisse pensumque satis fideliter ita exsolvisse ut quae scriberet intellegere non conaretur, contentus ea quae ante oculos habere se putaret reddere; siqua peccavit, haec per ignorantiam, incuriam, stultitiam admisit. ne tamen nimii pendas, monendum eum interpolata aliquando praebere: 1. 365 *resoluta dolore* (dispexit Alton) **A** solus (hoc ei debetur quod *solata dolentem* corruptum erat in *soluta dolentem*, deinde collato 371 *resolutaque somno* accessit emendandi conatus); 3. 324 *quaque trahant superis sedibus arte Iovem* corruptum est in *q. t. a* (hoc e glossemate) *s. s.*, unde in **A**₅ interpolatum est *qua trahat a s. s. a. I.*, atque hinc etiam *dicat* 323.

Ex **A U Z** paene omnia discimus quae opus est scire, sed pauci sunt loci ubi in errore consentiunt verum praebentibus ceteris, velut 2. 22 *quis ω*, quae **A U ζ**; 3. 416 *aethera ω* et v. l. **U**, *aequora A U ζ* (v. supra). quomodocumque haec explicanda sunt, fieri vix potest ut ab alio hyparchetypo codices vulgares, ab alio **A U Z** fluxerint. re vera plurimi ex iis textum praebent eiusdem generis ac Reginensis, sed corruptelis et interpolationibus pessum datum (atque etiam in scripturae genere similes sunt aliqui, extremis litteris pentametrorum longius ductis), aliqui lectiones aliquot quae novissime ad **Z** redeunt exhibent; textum Ursiniani similem pauci iique novicii maximam partem neque magni ponderis praestant, neque per totum medium quod vocant aevum textus huius generis ultra meridionales partes Italiae emanavit.

Singuli huiusmodi codices aliquotiens verum praebent, ut fere fit in scriptoribus passim lectitatis et per multos codices traditis; non tamen idcirco merentur ut perpetuo laudentur. de tribus tantum aliquid dicere necesse est: **D** (Monacensis Lat. 8122 saec. xii) textum exhibet ex **A** et **Z** compactum sed corruptelis et interpolationibus deformatum, minimum proprii boni praestat; **B** (Leid. Voss. oct. 27 saec. xii — xiii) et **C** (Bodl. Auct. F 4. 29 eiusdem aetatis) aliqua e fonte acceperunt qui a Mazariniano prope stabat, sed **C** praecipue notabilis est ob glossemata uberrima et saepius antiqua, quippe quibus haud raro explicantur ea quae in codicibus vetustioribus stant (etiam glossemata Cantabrigiensis **F** aliquotiens memorabilia sunt).

Magnam codicum turbam inspexit N. Heinsius curaue et fide admiranda in schedis et editionibus suis lectiones eorum rettulit; qui quid in hac re praestiterit cognoscas ex Wormell, *Hermathena* 93, 1959, 46; Boese, *Philol.* 106, 1962, 155; Reeve, *Rh. Mus.* 117, 1974, 133 et 119, 1976, 65. sed praeter ea quae in recensionem contulit facere nos homunculi non possumus quin sagacitatem elegantiam doctrinam in

PRAEFATIO

emendandis poetae verbis contemplati stupeamus. ex huius schedis et propriis collationibus magnam indigestamque molem vulgavit R. Merkel anno 1841. E. H. Alton denique per maiorem vitae partem huic rei summa diligentia atque oculorum acie incubuit. huius collationibus, quas paucis locis ubi oriebatur dubitatio nos ipsi supplevimus, stabilivimus, correximus (hoc quidem raro), codicum primariorum nititur haec editio; quae igitur aliter relata invenies apud nos atque apud priores editores, ea scito, nisi siquid ipsi peccavimus, Altoni fide proferri, quam absolutissimam esse spondemus. quae ex codicibus secundi vel tertii ordinis notavimus, ea pleraque ex Altoni collationibus, partim ex aliorum relationibus sumpsimus (sed haec quantum fieri poterat ipsi stabilire conati sumus).

Ipsum apparatus ita instruximus ut appareret qua voce loqueretur A, qua U, qua Z; qua in re liberius nos gessimus, ita ut leves errores praetereamus siglis usi (A) et similibus; lemmata non semper ad codicum orthographiam accommodemus. nuntiamus autem quid scribae ipsi scripserint vel correxerint, non quid in codicibus nunc stet, correctores posteriores raro nominamus idque certis tantum de causis, ne obscura diligentia intellectu difficile fiat quid re vera tradatur. quotiens igitur videris A^{ac} A^c et similia, scito id ad correctiones primae manus referri vel certe antiquae, nam saepe correctores discernere, praesertim cum de rasuris agitur, periculosae plenum opus aleae. quin etiam multa quae in codicibus vel primariis stant ad traditionem non pertinent sed merae incuriae debentur; horum aliqua siluimus, quae paulo maioris momenti videbantur in appendicem summovimus. ibi relata invenies cum quae utilia putabamus ad demonstrandum qualia soleant committere scribae quilibet, tum quae indolem singulorum huius poematis codicum illustrare videbantur, praecipue Reginensis (videbis enim quam saepe sed quam non graviter peccarit scriba eius) et Ursiniani; errores a solo Gemblacensi vel Ilfeldensi vel Mazariniano admissi plerumque eliminari possunt collatis inter se vel cum A U codicibus, sed hic quoque selecta quaedam notavimus. eodem denique contulimus lectiones paucas codicum secundi et tertii ordinis aliqua de causa memorabiles, orthographica aliqua. codices vulgares raro in apparatu attulimus nisi sub siglis ς et ω ; siquando singuli vel pauci aliquid praebent quod eminere videatur, hos in appendice nominavimus. quotiens igitur ς solum in apparatu videris tacente appendice, id intelleges, vel nos notitiam lectionis aliis debere, codices ipsos nescire, vel plures quam tres eam lectionem praebere; qua in re ne oblitus sis longe maximam partem codicum vulgarium nondum plene collatam esse. siglo ς una cum codicibus primariis, velut A ς , non utimur

PRAEFATIO

nisi accedentibus saltem duobus. scimus nobis timendum esse nequid magni ponderis in appendicem extruserimus vel etiam siluerimus. quod ne fieret omni ope atque opera adnisi sumus; neque artem recensendi omnino aggredi auderemus nisi speraremus nos quandam in diiudicando inter utilia et inutilia prudentiam adhibere posse.

Id etiam monendus es, auctores earum coniecturarum quas adferendas putavimus non semper eis adeo confisos esse ut in textu ponere ipsi voluerint; quod brevitati consulentes non semper memoravimus.

Restat ut gratias agamus maximas eis qui in opere conficiendo nos adiuverunt. codices aliquot nostro rogatu inspexerunt domina A. Carlotta Griffiths et professor Rosario Pintaudi. codicum aliquot imagines suppeditavit Institutum Parisiense 'De Recherche et d'Histoire des Textes' intercedente doctore F. Paschke, ad aliorum emendas pecuniam subministravit Universitas Londiniensis ('Central Research Fund'). denique Collegium Sanctae et Individuae Trinitatis iuxta Dublin aliam matrem Musarumque Ovidianarum curiosam cultricem gratioque animo salutamus; eius laudi redundet optamus siquid incrementi ex hoc libro capient haec studia.

D. Dublini et Londini mense Ian. MCMLXXVII D. E. W. W., E. C.

PRAEFATIO EDITIONIS QVARTAE

Mortuo Wormellio ego nunc maerens solus rationem huius editionis reddo. In textu ex quo editio prima emissa est nihil novatum est nisi quod errores typographici sublatis sunt et paucas relationes codicum Londiniensium, unde quaedam aliter atque Alton rettulit Hall, PACA 16, 1982, 75 n. 2, hoc freti mutavimus. Quae addenda videbantur in pagina 186 invenies.

E. C.

Carlottae Villae in re p. Virginia
mense Novembri 1996

DE ORTHOGRAPHIA

tum et tunc

Haec vocabula leguntur lxxviii^{ies}; forma *tunc* metro postulatur xii^{ies}. inter 1.505 et 5.24 metro utramvis formam permittente xxix^{ies} legitur, ita ut A viii^{ies} *tum* praestet (et 4.779 corrupte *dum*), *tunc* xx^{ies}, 3.223 utrumque; U *tum* xviii^{ies} (et *dum* 4.779), *tunc* xi^{ies}; Z vel ζ *tum* xxii^{ies}, *tunc* bis, discrepantibus bis codicibus; A UZ vel ζ unanimi *tum* vi^{ies} praebeant (huc addendum 4.779), *tunc* semel 4.948 *tunc repelam*. inter 1.1 et 1.504 metro utramvis formam permittente vii^{ies} legitur; A ter *tunc*, quater *tum*; U quater *tunc*, ter *tum*; M quater *tunc*, ter *tum*; bis omnes *tum*, bis *tunc* (notandum 1.151 *tunc florent ... tunc*, hoc metro postulante). inter 5.25 et 6.812 metro utramvis formam permittente xix^{ies} legitur; U x^{ies} *tum*, ix^{ies} *tunc*; ζ xi^{ies} *tum*, v^{ies} *tunc* (et 5.79 corrupte *nunc*), bis discrepantibus codicibus. in hac parte omnes *tum* ix^{ies} praebeant, *tunc* quater (5.63 *tunc curia*, 5.646 *tunc mihi*, 5.273 et 6.635 *tunc cum*) accedente 5.79 *tunc (nunc) sic* (ut 1.255 omnes).

Cum constet *tum* in *tunc* saepius, *tunc* in *tum* rarius corrumpi, nos discrepantibus codicibus *tum* praetulimus, contra consentientes nihil ausi sumus mutare, quamquam dubitamus num recte tradatur *tunc* ante c 5.63 et 273, 6.635.

-uos et -uus et similia

2.316 *riuuos* (sc. *riuus*) vel *riuuis* A, *riuus* M?; 3.273 *riuus* A; 1.404 *riuus* omnes. 2.251 *coruos* A^{ac}?, sed -us 243. 3.228 *auos* A, 4.46 A, sed -us 1.10 et 590; 5.76 *auo* ζ fort. pro *auom*, sed -um 3.223.

nouos 4.824 A, *nouos exiguus* A 4.836 pro *nouus (nouos) exiguu*.

antiquos 6.105 G, -os vel -is M.

cliuos 1.264, *miluos* 3.208 perperam relata sunt a quibusdam.

soluont A² 4.333 absente A.

Tam raro igitur traduntur hae formae ut in textum non admiserimus.

uu- et uo-

Usque ad 5.24 vocabula his litteris incipientia li^{ies} leguntur; xxxx^{ies} *uo-* praebebat A, absente A ipso bis (2.211, 3.539) *uo-* A², qui praeterea *uoltu* 1.3. in ceteris codicibus nusquam comparat *uo-*; nos tamen respectu Reginensis id ubique restituimus, etiam per libros 5–6. praecipue notandum 6.721 *Vulscos* Uζ (ut haud raro scribitur), *Volscos* ζζ.

uo- et ue-

Vertex quinques ita legitur ut significet caput, cacumen; bis (4.470, 5.502) ut gurgitem, atque utrobique *uortex* Mhζ.

PRAEFATIO

o et u

sanguinolentus, sanguinulentus; pulverolentus, pulverulentus: semper -u- U; ter -u- A, semel -o-; semel -u-, quater -o- G; semel -u- I; semel -u-, quinquies -o- M. *robigo* semper A (accedente ζ 4.907), *rubigo* semper ceteri.

u et i

monimenta semper A et (nisi quod 6.195 *monu-*) U; et hoc et *monu-* ζ fere aequis partibus.

salui 4.805 Priscianus GLK 2.541.11 diserte et codd. constanter.

obstupui semper AU, *obstupui* semper M; illud bis, hoc semel G.

libet omnes bis, sed *lubet* fort. e corruptelis elucet 3.723, 4.612.

lacubus 4.888 omnes, et testatur Priscianus GLK 3.365; *verubus* M 2.363 (sed idem atque omnes *veribus* 373); cf. *bubus* AUζ 1.244, *bobus* Mhω.

Graeca

4.268 *adutis* A.

3.825 *Epio* Gζ.

2.314 *Hesperos* A, -us Uζω; 3.712 *Scorpios* A, -us Uζω; 4.164 *Scorpios* Heinsius, -io A, -ius Uζω; itaque absente A *Scorpios* et *Hesperos* scripsimus 5.417, 419. cf. etiam ad 5.89, 6.345. non recte videntur Heinsius *Assaracosque* 4.34, Merkel *Epytos* 4.44 voluisse.

u

urgueo 2.803 A, nusquam praeterea; *tingo* M bis, *tinguo* ceteri.

Verba composita

Haec taciti plerumque scripsimus secundum normas a Buck, CR 13, 1899, 116 et 156, et a Prinz, Archivum Latinitatis Medii Aevi 21, 1951, 87 et 23, 1953, 35 constitutas; haec tantum notamus:

optulit U 1.96, cf. *sup* *secat* A 4.438.

abfuit 2.419 ζω (*aff-* A), 3.583 Gω (*aff-* AUMζ), 3.617 ω (*adj-* A, *aff-* Uζ); *auf-* U 2.419; *aufuit* nullus usquam.

-es et -is

Ut fere fit, codicum in hac re fides paene nulla; vide v. c. 3.277 *Quiritēs* A, 4.302 *fortēs* A, 4.102 *oves* U^{ac}, -is U^c, 2.300 *imbris* ex -es A ut vid., 4.781 *ardentis* (hoc etiam A) ... *crepitantes* Z, 2.561 *facis* A sed -es 562; cf. etiam ad 2.37 app., 5.31, 3.225 *vires* pro *viris* A, 2.659 *fines* a finiendi verbo A. aliquid refert 4.261, 619, 621, 741 (ubi *maris* volebant AU, *maris* Z), 3.423. in nominativis pluralibus habemus *fortis* 2.229 ζ, *avis* 1.684 U. cum autem formae in -is nec saepe (fere xx^{ies} A, raro Z, vix unquam U, velut 4.860 *pluris nominis* AU) nec constanter tradantur, nos semper -es scripsimus plerumque taciti.

PRAEFATIO

-im et -em

puppm 1.239 et 503 UM, 2.95 Uζ, 2.101 UG, 4.335 Z.
messim 1.686 U?

-d et -t

ad (= *sed*) 3.351 et 875, 4.451 A, qui praeterea *adque* 3.194; 5.14 ζ.
at praepositio 1.722 A et fort. G, 2.814 A, 5.287 G.
quod (= *quam multi*) 1.600, 2.567–8, 4.429 A; 3.532 A³ absente A; 2.568 M.
apud 3.90 A.
numquit 4.7 A.
set 2.514, 599, 799 U; praeterea e corruptela elucet in ζ 6.670.
inquid 1.174 A, 3.432 Ū.
capud 3.254 et 363 A.
velud 2.219 A.

c, q, qu

2.217 *relinquunt* A, 3.508 *sequutus* A, 3.742 *secuntur* A, 2.799 *quondam* ex *condam* A?; praeterea *aecum* e corruptela elucet in ζ 3.281, (a) *equs* F 6.548.

-os et -or

arbos U 1.153.
olos U 2.110.
honos et *honor*. in fine pentametri ix^{ies} traditur -or, praeterea 2.122 *honor* Uζω, *onus* A, *honos* d; 5.18 *honos* AUζ, -or ζω. alibi 3.57 *honos* Aζ, -or UZω; 5.297 *honor* Uω, -os ζς; 5.23 *honor* omnes; praeterea *honor* ter metro postulatur.

di- et de-

1.466 *derigit* A, *diriget* Uς, *dirigit* (M)ς; 1.4, 6.484 et 759 *dirigo* omnes; nos ubique *derigo* scribimus. 2.99 *destricto* ζω, *destrictus* A, *districto* U; 2.207 *destrictis* AMς, *di-* UGς.

mp

hiemps 2.153 U (*hiemis* A, cf. Å. Josephson, Die Columella-Handschriften 28), 2.854 A, 3.235 U, 6.150 nullus.
promta U 4.310; cf. etiam ad 1.626, 6.345.

a in compositis retentum

commando 3.776 A; cf. 4.610 *vix quaere facta* A vocabulis perperam divisis.

b et p

pleps U 2.127 (*sed* corr. *ipse*), 3.525, 6.781; A² absente A 3. 525. *puplicus* semper U.

XVIII

PRAEFATIO

e et i

Cerialis semper **A** (ut in titulis plerumque), *Cerealis* semper ceteri (ut saepius in codicibus, et sic reddunt Graeci).

aetherius 1.682 **A** (*hesperia* ζ), 2.458 **UG**, 3.368 **AG**, 5.88 **U**, 6.427 **UG**.

aethereus 1.473 **AU**, 1.683 **U**, 2.458 **AM**, 3.368 **UM**, 5.88 ζ, 6.427 **M**.

aerius 2.252 **AM** (*aetherius* **U**), 5.119 **U(M)ω**.

pinna et *penna*. significatur *ala* 1.448, ubi *pinna* **A**, *penna* cett.; significatur *pluma* 2.110 (*pinna* **A**ζ, *penna* **U**ζω, sed fort. e corr. **M**), 6.134 et 177 (*penna* omnes); *ala* 3.454 (versum om. **A**, *pinna* **A**², *penna* **U**ζω) et 457 (*pannis* **A**, *pinnis* **A**², *pennis* **U**ζω).

protenus in *protinus* correctum **A** 1.73.

intellege 6.291 **UG**, -ige **M**ω.

neglegimur 5.303 **G**, -legimus **U**, -ligimur **Ma**.

h

ah **A** 2.45, ζ 2.45 et 4.122; *a* **A** 4.122 et 240–241, semper **U**; *ha* ζ 4.240–241.

aenus et *aenum* omnes bis; *sulphur* omnes semper, sed nos *sulpur* scribimus. cetera notanda non putavimus.

k et c

Kapricornus **A** 1.541; *Karistia kari* **A** 2.617.

l et ll

relligio 3.264 **U**.

querella semper **AUM**, *querela* semper **G** et semel **I**.

cf. etiam 6.735 append.

n

nancta 3.565 **A**; quater praeterea *nactus* omnes.

coniux 4.792 **A**, *persaepe* **U**.

bimestre 6.158 **UM**.

Megalensia 4.357 **U**; cf. Velium Longum GLK 7.79.1–2, Swanson Glotta 37, 1958, 140.

Atlans 5.169 **U** (qui *Atlae* 180 ut vid.), quamquam *Ātlans* nec Graece (*Ātlas*) nec Latine (*Ātlans*); *Athamans* 6.489, 555 **M**.

x

iunc *serunt* **U** 4.789; *inflecto* **A** 4.181, unde conicias *inflecso*; *fictis* **G** 3.442, fort. a scriba ipso in *fixus* correctum.

clusus **A** 1.282.

introsus **A** 4.845.

iuvenalis **AUG** 3.437, **U** 5.273; *iuvenilis* 3.437 **M**, 5.273 ζω; cf. Luck ad *Tristia* 2.117.

lammina **AU**ζ, *lamina* **M**ω 1.208.

nesi v. ad 2.671.

pos terga **A** 4.281; *pos modo* **M** 3.272 (*post* **M**² ut vid., *primus* corrupte **G**; utrumque per *p*⁹ significatur).

PRAEFATIO

sem(i) in compositis: *semi* 2.838 AUIM, 4.167 UM; *sem* 2.838 G, 4.167 AG. *vocat* G 3.811, *vacat* cett.

pignora, *pignera* et similia: semper -o- AI; -o- ter, -e- viii^{ies} U; -o- ix^{ies}, -e- bis G; -o- x^{ies}, -e- semel M ut vid. (sed non semper facile in hoc codice o et e discernere).

DE TRIBVS LOCIS DIFFICILIORIBVS

2. 201 – 204

Textum constituendum sicut nos fecimus pro certo habemus, neque flocci facimus quicquid contra disputatum est. locum ita interpretatus est A. Elter (Cremera und Porta Carmentalis, Bonnae 1910): via est quaedam, proxima dextro iano (casu dativo) portae Carmentalis, facta scilicet quia post perniciem Fabiorum mali ominis putabatur porta ipsa, itaque tu per portam exire noli, hac via utere. notandum quod nullus magistratus per hanc portam exibat (Dion. Cass. fr. 20. 3). huic enarrationi obiecit Hülsen (Geogr. Jahrb. 34, 215) portam in usu fuisse anno 203 A. C. (Liv. 27. 37. 11); sed tum intrabant, non exibant. si recte Elter, tum non a Livio 2. 49. 8 (*infelici via dextro iano portae Carmentalis projecti ad Cremeram flumen perveniunt*) pendet Ovidius, sed ab eodem auctore uterque; si minus, vide num legendum *pessima*. de hanc 202 – illa 203 cf. 569–570, 1. 417, 5. 484, 6. 303, A. A. 2. 491–492.

6. 268

Hoc versu id dici (dure quidem, fatemur) existimamus: Vesta (h. e. focus) et terra sedem suam ut signum proferunt, sede sua in medio templo et mundo ut teste usae indicant tibi se eandem esse. scilicet poeta primum memorat templum Vestae rotundum esse (265), tum causam (266) reddit. ea causa haec est, Vestam et terram eandem esse, terram autem in medio mundo sitam esse, quod non fieret nisi rotunda esset. sed rem animo non satis informavit, eo ab re abductus quod duo simul cogitabat, terram et rotundam esse, ut templum Vestae, et in medio mundo sitam, ut focum in medio templo Vestae. illud in mente habebat 267, hoc magis 268–276 (itaque dicitur terra pilae similis 269 non ideo praecipue quia rotunda sit, sed quia in aere pendet); item putes 277–280 ad hoc referri, ita ut templum simile sit mundi vel poli vel globi, focus terrae, sed vocabula *suspensus in aere clauso* demonstrant Ovidium, ubi de globo caelesti solo cogitare deberet, simul terrestrem in mente habuisse (cf. 269–270); id planum fit 280–281, ubi templum non iam mundi sed terrae simile evadit.

6. 801sqq.

Hoc loco tria in Marcia laudanda profert Ovidius, genus, faciem vel formam, ingenium vel animum. generi par facies est (804), faciei ani-

PRAEFATIO

mus (805); itaque in illa (nam sic videtur versus interpungendus, scilicet post *respondet*) tria haec simul adsunt. si locum ita nobiscum acceperis, duo notanda sunt. primum quod in 805 secundum hodiernum morem loquendi exspectes 'par formae animus quoque respondet'; sed aliter in talibus nonnumquam loquebantur antiqui, velut Ovidius ipse (Ex Ponto 3. 3. 99–100)

conveniens animo genus est tibi; nobile namque
pectus et Herculeae simplicitatis habes,

ubi 'animus generi' forsitan aptius videatur (alia huiusmodi collecta invenies a Fraenkel ad Aesch. Ag. 1601, Meusel ad Caes. B. G. 1. 31. 11, quibus addas v. c. Cic. Ad Fam. 2. 13. 2, Sen. Dial. 1. 3. 6). deinde animadvertas velimus contra morem *par* cum ablativo iungi, ut 4. 305–306

Claudia Quinta genus Clauso referebat ab alto,
nec facies impar nobilitate fuit

(quod cave ita interpreteris, facies par <generi> erat quod ad nobilitatem attinet); confer etiam 2. 758 *et facies animo dignaque parque fuit*. in hac laude Marciae loco tralaticio utitur Ovidius; cf. in Scipionis elogio (CEL 7, CIL I² 30 p. 16) *fortis vir sapiensque / quoius forma virtutei parisuma fuit*.

INDEX LIBRORVM ET COMMENTATIONVM

Editiones

- D. Heinsius, Lugduni Batavorum et Amstelodami 1629–1630
C. Neapolis, Anaptyxis ad Fastos, Antverpiae 1638
N. Heinsius, Lugduni Batavorum et Amstelodami 1652, 1658–1661
P. Burman, Amstelodami 1727
W. E. Weber, Corpus Poetarum, Francofurti 1833
R. Merkel¹, Berolini 1841
C. H. Weise, Lipsiae 1845
R. Merkel², ed. Teubneriana, Lipsiae 1850–1852
A. Riese, Lipsiae 1874
H. Peter, Lipsiae ed. i 1874, ed. iii 1889, ed. iv 1907
R. Merkel³, ed. Teubneriana, Lipsiae 1884
O. Güthling, Lipsiae 1884
G. A. Davies, in Postgatii Corpore Poetarum, Londini ed. i 1894, ed. ii 1905
R. Ehwald – F. W. Levy, ed. Teubneriana, Lipsiae 1924
C. Landi, Augustae Taurinorum 1928 (edd. ii et iii ab L. Castiglioni curatae 1950 et 1960)
J. G. Frazer, Londini 1929
F. W. Lenz (= Levy), ed. Teubneriana, Lipsiae 1932
F. Bömer, Heidelbergae 1957–1958

Editiones singulorum librorum

- I H. le Bonniec, Lutetiae ed. i 1961, ed. ii 1965
II H. le Bonniec, Lutetiae 1969
III C. Bailey, Oxonii 1921

Commentationes

- E. H. Alton¹, CR 32, 1918, 13, 58, 153
E. H. Alton², Hermathena 19 (43), 1922, 286
E. H. Alton³, CQ n. s. 23, 1973, 144; alia ex schedis eius proferuntur
R. Bentley, ap. E. Hedicke, Studia Benteleiana, V. Ovidius Benteleianus, Freienwalde 1905, et alibi (v. A. T. Bartholomew et J. W. Clark, Bentley, A Bibliography, Cantabrigiae 1908, p. 58)
T. Bergk, Kleine Philologische Schriften, Halis 1884, 1.660–665
L. Castiglioni, ap. Landi
E. Courtney, CQ n. s. 23, 1973, 148
J. P. D'Orville, in libro suo (Oxon. Bodl. Auct. X 2. 5. 22)
R. Ehwald¹, Kritische Beiträge, Gothae 1896
R. Ehwald², Bursians Jahresberichte 109, 1901–1902, 215–220
W. Gemoll, Jahrb. Klass. Philol. 117, 1878, 493